

Над зозулиним гніздом (скорочено)

Кен Кізі

*Переказ Світлани Перець за перекладом з англійської Наталі
Тисовської.*

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

Розповідь у романі ведеться від першої особи, пацієнта психіатричної лікарні на ім'я Бромден Вождь.

...Полетіли гуси вслід:
Хто на захід, хто на схід,
Ну а третій - глянь ондо -
Над зозулиним гніздом.
Дитяча лічилка

Частина I

У психіатричній лікарні усі вважали Вождя глухонімим. Три чорних санітари у білих костюмах кожного ранку давали йому швабру і показували, де прибирати. Вони називали його Вождем Помело та насміхалися, що такий здоровань виконував їхні накази. Насправді Вождь, який був наполовину індіанцем, не був глухонімим: він прекрасно чув. Кожного ранку він спостерігав, як приходила старша сестра відділення - пані Рекет. Вона завжди приходила з плетеною сумкою з мотуззяною ручкою. Вождь вважав, що у сумці вона носила не жіночі дрібнички, а тисячі предметів для виконання її обов'язків: колеса й шестірні з лискучими зубчиками, пігулки, шприци, пінцети, обценьки, мотки мідного дроту. Цілий день пані Рекет сиділа на сестринському посту, визирала у віконечко і нотувала все, що відбувалося. Обличчя мала гладеньке, рахубне, точене, як у коштовної ляльки, шкіра - мов тілесного кольору емаль, блакитні дитячі очі, носик невеличкий, з маленькими рожевими ніздрями. Та в цього ідеального загалом творіння були великі жіночі перса.

Був понеділок, і міс Рекет звеліла чорним санітарам поголити Бромдена. Почувши про гоління, Вождь сховався у комірчині. Щоб якось заспокоїтися, він пригадував своє селище, річку Колумбію, полювання на птахів разом з батьком... Вождя схопили і потягли до голярні. Там він кричав, йому здавалося, що сестра, яка прибігла на крики, принесла свою сумку, запхала її йому в рота і проштовхнула далі держалном швабри. "...ви подумаете: такого жахіття просто не могло бути, така страхота просто не може трапитися насправді! Та прошу вас, будь ласка... Мені ще важко, думаючи про це, тримати голову ясною. Та це правда, навіть якщо цього й не було", - думає Вождь і хоче розповісти історію про лікарню, про сестру, про хлопців, про Макмерфі.

Після голярні Вождя замкнули в ізоляторі. Цього ранку він не пам'ятав, бо в нього

запхали багато пігулок, а йому здавалося, що в пігулках були маленькі механізми, за допомогою яких пацієнтами управляли. Вождь отямився, коли почув, як відчинилися двері у відділення. Щоранку усі пацієнти сиділи у вітальні і чекали, чи ніхто не з'явиться у тих дверях. Іноді двері пускали у відділення нового інтерна, який оглядав пацієнтів, іноді приходила чиясь жінка, іноді піарник приводив гурт шкільних учительок і показував, як добре живеться пацієнтам. Але того ранку прийшов новачок, і він був непростий. Не було чути, щоб він скрадався попід стіною, а його манера говорити нагадала Вождеві його батька: голос гучний і збитошний. Але новачок зовсім був не схожий на батька Вождя: тато був чистокровним колумбійським індіанцем – воджем, а новачок був рудий. Мав довгі руді бакенбарди, а з-під кашкета визирали сплутані кучері, які давно треба було підстригти, а ще був широким. Поперек носа мав поріз, який спускався на щоку, шви були досі не зняті. На все відділення новачок зареготав, і Вождь подумав, що це перший сміх, який він чує за багато років. Новачок представився: Рендл Патрик Макмерфі. Сказав, що він азартний гравець, розповів пацієнтам, що перевівся сюди з Пендлтонської трудової колонії. Пацієнти саме грали в карти, і одному з пацієнтів, Чезику, Макмерфі порекомендував прикрити карти, бо усі бачать. Макмерфі показав свою колоду карт з п'ятдесятьма двома позами, і в Чезика полізли очі від побаченого. Макмерфі був в одязі з колонії. На голові мав чорний мотоциклетний кашкет. Він розповів усім, що устряв у колонії у кілька бійок, й суд визнав його психопатом. Та йому це подобається, бо це можливість вирватися з клятих горохових полів, на яких треба тяжко працювати.

Новачок роззирнувся у вітальні, де з одного боку сиділи молодші пацієнти, більш відомі як "гострі", бо лікарі вважали, що їхня хвороба ще в гострій формі, тож є шанси їх вилікувати; вони розважалися рукоборством і картярськими трюками. "Гострі" взагалі багато совалися, сипали жартами й пирхали у кулак (ніхто тут не реготав) і шпигували один за одним (коли хтось бовкав про себе щось таке, чого виказувати не збирався, один з його друзяк записував сказане до великого журналу біля сестринського посту, бо це становило терапевтичний інтерес для всього відділення). У протилежному від "гострих" кінці кімнати сиділи "хронічки" (Вождь називав їх відходами виробництва Комбінату). Вони сиділи в лікарні не тому, що їх ще сподівалися направити, а просто щоб не лазили по вулицях і не псували добре ім'я закладу. "Хроніки" тут були назавжди і ділилися на "ходячих", до яких належав Вождь (якщо їх годувати, вони здатні пересуватися), "візочників" і "овочів". Більшість пацієнтів у цьому закладі були "хронічками". Інколи "хроніків", що поступали сюди, приймали за "гострих". Наприклад, Елліса, якого так попсували Шоковою Шопою, що тепер він був прицвяхований до стіни в тому самому стані, в якому його востаннє зняли зі столу: руки розкинуті, долоні пригорщею, той самий жах на обличчі. Його знімали, коли був час їсти, або вкладати його в ліжку, або Вождь мав витерти під ним калюжу. Раклі теж був "хронік", який кілька років тому поступив як "гострий". Спочатку він давав копняків чорним хлопцям, кусав студенток-медсестер, отож його забрали на ремонт. Через два тижні він повернувся з синяками, очі його стали сірі, затуманені. Відтоді він сидів, час

від часу вигукував: "В дупу жінку!" і тримав якусь світлину, на якій від довгого мацання уже нічого не було видно. Злих і буйних пацієнтів, яких забирали на "перемонтування", які потім ставали сумирними (їх навіть відпускали додому), Вождь називав черговими роботами Комбінату. Елліс і Раклі були наймолодшими з "хроніків". Найстаршим був полковник Матерсон, старий паралізований кавалерист Першої війни, який любляв своїм ціпком задирати спідниці медсестрам або по записах у себе на лівій долоні читати якісь історичні лекції всім, хто згодиться слухати. Найдовше у відділенні перебував Вождь - з Другої світової війни. Тільки старша сестра тут була довше за нього. "Хроніки" і "гострі" зазвичай не спілкувалися, а сиділи по своїх кутках, як подобалося чорним хлопцям. Та "хроніки", крім Вождя, і так майже не ходили. "Гострі" розуміли, що одного дня можуть стати "хроніками". Старша сестра так і казала, коли хтось з "гострих" вередував: хлопці, будьте чемні, співпраця - частина лікарняних правил, розроблених для вашого одужання, бо закінчите на тому боці.

Новачок Макмерфі зразу зрозумів, що він не "хронік", тому підійшов до "гострих" і кожному потиснув руку. Від дотепів, жартів, сміху Макмерфі усім стало ніяково. "І хто з вас тут найбожевільніший? Хто тут найбільший псих? Хто за картярські ігри відповідає?" - питав Макмерфі і звертався до Біллі Бібіта. Біллі, загикаючись, сказав, що він не центровий псих, але перший у черзі. Всі залюбки підігрували Макмерфі, який шукав тут головного. "Гострі" почали усміхатися, тішитися, що відбувається щось незвичайне. Біллі сказав, що головний тут, напевно, Гардинг.

У Гардинга, млявого і нервового, було вродливе обличчя. Плечі мав широкі, але худі, й страшенно горбатився, коли хотів сховатися в собі. Долоні мав довгі, білі й витончені, іноді вони виривалися на волю і починали літати перед ним, поки він не затискав між коліньми. У відділенні його навіть обрали колись президентом ради пацієнтів, бо він мав диплом коледжу.

Макмерфі заявив, що звик бути головним: "...якщо вже мені бути психом, то тільки в гаспида найкращим". Гардинг потиснув руку Макмерфі, давши йому можливість бути "центральним психом". Рендл розповів, що в армії навчився грати в покер, і відтоді присвятив себе всім азартним іграм. Йому досить грати в покер, парубкувати, жити де і як заманеться, тільки б люди не заважали. Відтоді як він відкрив своє покликання, багато разів відсидів у в'язницях у малих містечках. Коли він валив ліс і бився, його розуміли: людина хоче спустити пару. А коли став картярем і бився, його вже почали вважати злочинцем і возили з буцегарні в буцегарню. Згодом він принатурився, але через рік заgrimів у Пендлтон, бо побитий чувак добрався до копів.

Познайомившись з усіма "гострими", Макмерфі пішов на половину "хроніків" і почав тиснути руку усім: Еллісу, полковнику Матерсону, Раклі, Старому Піту. Тиснув руки і "ходячим", і "візочникам", і "овочам". Потім він підійшов до Вождя і почав реготати. Бромден думав, з чого ж сміється Макмерфі: з індіанського обличчя і чорного лискучого волосся, чи з того, що він такий слабкий, чи він розкусив його, що він не глухонімий. Біллі сказав Макмерфі, що Вождя звати Бромден, але всі кличуть його Вождь Помело, бо санітари змушують його постійно мести. Він просто великий,

двометровий, глухий індіанець. Його батько був навіть вождем племені у Колумбійській тіснині, звідси й прізвисько – Вождь. Макмерфі потиснув руку Вождю. Бромден дуже добре запам'ятав цю кремезну руку: кісточки в шрамах і порізах, долоня гладенька і туга, мозоляста, пальці товсті і дужі.

Згодом Вождь підслухав розмову сестрички з блудним оком (одне око в неї завжди дивилося через плече) і пані Рекет. Старша сестра назвала Макмерфі маніпулятором, який всіх і все використовує для своїх цілей, а в психіатричній лікарні він хоче комфорту і легкого життя, влади й пошани і, можливо, грошей.

Вождь знав, що старшу Сестру страшенно вибивало з колії, коли щось заважало її установі працювати як злагоджений, чіткий і точний механізм. Тоді вона відразу хотіла усунути перешкоду, вона це називала "впорядкувати". Під її орудою внутрішній світ відділу був цілком впорядкований. Але біда в тому, що вона не могла весь час сидіти у відділенні. Доводилося виходити у зовнішній світ. І той світ вона теж любила впорядковувати. Вождь називав сестру і таких, як вона, Комбінатом і уявляв владу пані Рекет тоненькими дротами, що розходилися від неї на всі боки. Сестра уявлялася йому механічним павуком, який щосекунди знає, куди тягнеться який дротик і скільки струму по ньому пустити для досягнення потрібного результату. Рік у рік Сестра збирала біля себе ідеальний персонал, який би їй підходив і підкорявся. Наприклад, санітари: всі троє чорні, уніформа біла, як сніг, вони дедалі точніше налаштовувалися на частоту сестри.

Кожний день починався для пацієнтів о 6.30, коли чорні хлопці будили "гострих" і наказували натирати підлогу, спорожнювати попільнички. "Візочки" опускали з ліжка кам'яні ноги на підлогу і чекали, поки хтось підкотить візок. О 6.45 починалося гоління, "гострі" шикувалися перед дзеркалом за алфавітом. Іноді вранці – особливо по понеділках – Вождь ховався, ламав графік. О 7.00 відчинялася їдальня. "Овочів", що самі не могли, годували чорні хлопці. О 7.30 усі збиралися у вітальні, "гострі" і "хроніки" займали свої місця, а старша сестра визирала крізь свою особливу шибку, завжди натерту так, що її і не було видно. "Гострим" виносили карти й "монополію", а "хронікам" – пазли. О 8.00 починався прийом ліків: усі пацієнти отримували паперянку з капсулою і іншу з водою. В рідкісних випадках якийсь дурень питав, що йому дали. Згодом, коли хтось з "гострих" казав мимохідь, що підглядає, як миється його сестра (або щось в цьому роді), всі, хто чув це, бігли записувати це в журнал. Після 9.00 приходили інтерни, після 10.00 приносили пошту. Далі все йшло, як завжди: пацієнти совалися туди-сюди, ходили на ФГ, ПГ, ФР. Відділення гуло, і цей шум нагадував Вождю гул бавовнопрядильної фабрики, де він з іншими гравцями своєї футбольної команди побував на екскурсії. Це було у Каліфорнії. Більшість команди побіжно оглянула фабрику і пішла в автобус, а Бромден залишився. Дівчата-негритянки, що бігали поміж верстатів нагадували йому чомусь односельців з племені, які під кінець покинули селище й пішли дробити гравій для греблі. Одна з дівчат-негритянок підійшла до нього, вони розмовляли. Її обличчя було розмите, бо в повітрі плавав бавовняний пух. Згодом вона просила хлопця: "Забери мене, здорованю. Геть від цієї

фабрики, геть від нашого міста, геть від цього життя..." Бромден не знав, що сказати, і дівчина пішла до свого верстата. Крутилися верстати, стрибали човники, котушки заплітали повітря нитками, дівчата бігали сюди-туди. Тепер фабрика на Комбінаті нагадувала Вождю відділення, яке існує для того, щоб виправляти помилки, яких припустилися вдома, в школі, в церкві. Коли пацієнт повертався назад у суспільство, серце старшої сестри раділо: колишній незрозумілий покруч знову перетворився на функціональний, припасований гвинтик, який тішив око. Такій виписці раділи всі.

Але прийом - це була зовсім інша історія. Новачки потребували роботи з ними, щоб могли увійти в колію, але ніхто не знав наперед, коли саме з'явиться отой, який розворохобить усе направо й наліво, переверне все догори дригом, порушить гладеньку роботу всієї установи. І тут з'явився Макмерфі...

О 13.00 прийшов лікар Спайві, молодші сестри й інтерни, старша сестра принесла у вітальню журнал і цілий кошик нотаток. Починалося щоденне групове зібрання, на якому обговорювали проблеми пацієнтів. Цього разу старий Піт Банчині, побачивши нову людину почав говорити, що втомився (він завжди це повторював). Старша сестра наказала Біллі Бібіту заспокоїти Банчині. Колись Піт 30 років пропрацював на залізниці і допрацював до ручки. Обабіч голови у нього було дві великі вм'ятини. Ці травми він отримав, коли його народжували, і лікар витягав його щипцями.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Сестра почала зібрання, але ніхто не дивився на неї, крім Макмерфі. Він обрав собі крісло в куті й розсівся в ньому так, наче воно належало йому. У руках він тримав колоду карт. Сестра відразу зрозуміла, що Макмерфі гратиме у карти не лише на сірники, а й на гроші. На цьому зібранні сестра вирішила обговорити проблему пана Гардинга, який заявляв, що його юна дружина неймовірно пишна в грудях, і через це він ніяковіє, адже вона притягує всі погляди на вулиці. Сестра шукала в журналі різні записи пацієнтів щодо цього питання, і це все обговорювала. Потім пані Рекет спитала, чи ніхто не хоче ще раз торкнутися, маючи на увазі, цього питання. Ніхто нічого не сказав, але Макмерфі підніс руку і сказав, що йому здалося, ніби вона питає, чи ніхто не хоче торкнутися її дечого іншого. "Гострі" почали ховати усмішки, а Макмерфі підморгнув Гардингу. Тоді сестра витягла течку з інформацією про Макмерфі і зачитала її. При цьому вона називала його Макмері. З того, що вона прочитала, усі дізналися, що Макмерфі перевели з Дендлтонської виправної колонії з метою діагностування й можливого лікування. Йому 35 років, одружений не був, мав хрест за видатні заслуги в Кореї за те, що очолив утечу полонених з комуністичного табору. Потім його звільнили за порушення субординації. Він встрявав у безліч скандалів і бійок, його арештовували за пияцтво, завдання тілесних ушкоджень, порушення спокою і за згвалтування неповнолітньої. Макмерфі сказав, що згвалтування на нього не повісили, бо дівка відмовилася свідчити. Макмерфі говорив, що та шльондра сама на нього кинулась, і він не винен. Від цих слів лікар почав усміхатися і спитав, чи

лікувався Макмерфі у психіатрів. Той відповів, що ще ні, це його перша відпустка, "...але я точно божевільний, док, присягаюсь". І показав у своїй картці місце, де було написано, що він "продемонстрував неодноразові вибухи гніву, які дозволяють діагностувати психопатію". "Гострі" і навіть дехто з "хроніків" посміхалися. Лікар сказав, що в картці є запис про те, що не виключено, що Макмерфі симулює психоз, щоб уникнути тяжкої роботи в трудовій колонії. "Лікарю, невже я схожий на здорового?" – спитав Макмерфі. Раптом Раклі викрикнув: "В дупу жінку!". Макмерфі запитав "Чию?", та не розсмішивши нікого, замовк до кінця зібрання. Кілька раз він хотів ще щось сказати, пожартувати, але передумав. Щось дивне відбувалося тут, Макмерфі не добре ще розумів усе. Він знав гарне правило картяра: спочатку придивися, а тоді грай.

Вождь давно вже знав теорію таких зібрань, які проводила пані Рекет: людина має спершу навчитися поводитися в групі, перш ніж зможе функціонувати в нормальному суспільстві. Група здатна допомогти людині, вказавши на помилки. Суспільство визначає, хто здоровий, а хто ні, тож треба відповідати його вимогам. Вождь пам'ятав єдиний раз, коли порядок зібрання порушився: п'ять чи шість років тому сестра бовкнула після зібрання: "Поділіться своїми секретами", ввівши "гострих" у транс. І всі почали признаватися у найгірших, брудних гріхах. І раптом скочив на ноги Піт Банчині зі словами "Я втомився!". Він наче зненацька промовив щось правдиве, посоромивши усіх. Його не могли заспокоїти, і він припечатав до стіни одного з хлопців-санітарів. Потім Піт сказав, що це все маячня, а тоді заплакав. Йому зробили укол. Після того випадку він вже ніколи такого не робив, а його "Я втомився" вже не було попередженням. Чоловік нагадував поламаний годинник.

До другої години зібрання терзало бідолашного Гардинга. Після цього усі уникали Гардинга, обличчя "гострих" палали від сорому, так наче вони щойно отямлися і зрозуміли, що їх розвели як кошенят. Ними знову маніпулювали, примусивши допитувати товариша, наче він – злочинець. До Гардинга підійшов тільки Макмерфі. Він спитав, чи завжди ці зібрання так проходять, бо йому це нагадує, наче курчатка дзьобають одне одного у пташнику: коли виводок у пташнику помічає у курки плямку крові – всі кидаються її дзьобати, поки не роздеруть на криваве шмаття, кістки й пір'я. Однак у процесі на когось із виводку бризне кров, і тоді приходить його черга. І так далі й далі. Гардинг сказав, що це цікава аналогія. Рендл сказав, що першою дзьобає у цьому курнику старша сестра. Гардинг намагався протистояти Макмерфі, говорячи, що всі його колеги старалися зробити йому благо, а міс Рекет вважається шанованою психіатричною сестрою з двадцятирічним досвідом, і вона не страховисько з курника, яке видзьобає їм очі. "Ні, братан, ні. Вона не очі вам дзьобає. Вона дещо зовсім інше дзьобає", – сказав Макмерфі. Він сказав, що бачив по всій країні тисячі таких людей, як міс Рекет. Ці люди хочуть зробити тебе слабким, щоб ти ходив по ниточці, грав за їхніми правилами, жив як їм хочеться. А найлегше це зробити – вдарити туди, де болить найбільше. Гардинг назвав матусю Рекет солоденьким, усміхненим, лагідним янголом милосердя, але Рендл називав її сукою, стерв'ятницею і яйцерізкою. Раптом руки

Гардинга почали приходити в рух, і він прошепотів, що сестра дійсно сука. У всьому він погодився з Макмерфі. "Гострі" підійшли ближче до них і слухали розмову. Гардинг сказав, що лікар Спайві такий же, як і всі пацієнти – маленький переляканий зайчик, доведений до відчаю, геть не здатний керувати відділенням без допомоги міс Рекет, і сам це знає. Знає це і міс Рекет, і в її владі наймати та звільняти персонал, а інспектор лікарні – давня її приятелька. Тому сестра може звільнити навіть Спайві. "Усі ми тут зайці різного віку та ступеню... Ми тут не тому, що ми зайці, – ми зайці будь-де, – ми тут опинилися тому, що не можемо пристосуватися до свого зайцівства", – говорив Гардинг. Він вважав, що їм потрібний гарний сильний вовк на взір сестри, щоб показати їхнє місце. Макмерфі не вірив, що Гардинг може отак сидіти, дозволяючи якійсь старушенці забалакувати його і робити з нього зайця. Гардинг почав жартувати з іншими хлопцями, що вони зайчики, які мають кумедні носики, вушка і хвостики. Макмерфі сказав, що здивований, наскільки усі хлопці тут нормальні: "Як на мене, ви не божевільні, ніж перший-ліпший йолоп з вулиці". Рендл сказав, що зібрання на якусь мить нагадало йому табір для полонених у китайських комуняк. Макмерфі звернувся до всіх "гострих", кажучи: "Ви ж не такі божевільні, щоб вважати себе якимись тваринами?". Чезик сказав, що він не тварина, і став біля Макмерфі. Рендл запитав, що такого страшного може зробити їм та п'ятдесятирічна баба. Хлопці почали пояснювати, що коли на зібраннях не відповісти на її питання, то мовчання – ніби зізнання. Макмерфі порадив просто посилати її до біса, але йому пояснили, що після таких слів вона може відіслати нагору в буйне відділення, так було вже тричі. А якщо демонструвати ворожість, вона посылатиме до Шокової Шопи, тобто на електрошокову терапію, а після такого лікування людина перетворюється на пана Елліса або пана Раклі. Як наочний приклад, Рендлу показали Вождя, який, подекували, переніс понад 200 електрошочових процедур і перетворився на велета-прибиральника. Макмерфі нагадав хлопцям, що лікар говорив про демократію відділення, та хлопці сказали, що тут пацієнти навіть не можуть розслабитися і посміятися. Рендл дивувався, що ніхто тут не сміється: "щойно ти розучився сміятися – втратив опертя в житті". Пацієнти пояснили Рендлу, що бити сестру немає сенсу, бо вона викличе поліцію, кричати теж не можна, бо вона придумає покарання. Макмерфі задумався і сказав, що не хотів би, щоб Рекет вшкварила його трьома тисячами вольтів. Та раптом він заявив, що дістане цю жіночку ще до кінця тижня, поки вона не дістала його першою. Він сказав, що любить азартні ігри і завжди вигравав, признався, що попросився сюди, бо йому були потрібні нові лохи, з яких можна назбирати грошей. Тут йому видалося краще, ніж на фермі у трудовій колонії, тому він ніякий не псих. Але сестра цього не знає і не очікує, що з нею змагатиметься людина метка, як він. Макмерфі запропонував зробити ставки на те, що за тиждень він допече сестрі, довівши, що не така вона вже й непереможна. Гардинг зробив ставку на 10 доларів, а потім почав записувати ставки інших "гострих".

Вождь вважав, що міс Рекет вмiла виставляти годинник так, що той пришвидшував або сповільнював час. Наприклад, у ті дні, коли приходили гості, чи були якісь концерти, вона пришвидшувала час. А інколи вона так тягнула час, що Вождь не міг

навіть встати, щоб сходити у вбиральню і робив калюжу під собою. Єдиним звільнення для нього від керованого часу був туман. Вождь часто бачив туман, який давав йому почуття безпеки. Та в день, коли з'явився Макмерфі, час для Вождя був цілком нормальним, туману не було. Того дня усе відбувалося звично. Ближче до вечора міс Рекет відпустила чорних хлопців, скинула білу шапку, побажала усім доброго вечора, зробила музику гучніше і пішла додому. Весь вечір Макмерфі грав у блекджек, але музика з гучномовця не давала йому спокою. Пацієнти уже звикли, що цілими днями магнітофон крутив одні й ті самі мелодії, але Рендл не міг до цього звикнути. Він уже поривався йти до санітара, побити його, щоб виключив, але Гардинг спинив, бо за таке можна заробити тавро "небезпечного". Рендл виграв у хлопців усі цигарки, але вкінці дав хлопцям відігратися, щоб вони забули, як весь час програвали. Він навіть сказав, що в них небезпечна спритність, йому навіть страшно грати проти них завтра на справжні гроші. Але хлопці на це не купилися.

Усім пацієнтам перед сном молода медсестра з родинкою видавала пігулки. Вона настільки була налякана словами міс Рекет про Макмерфі, що коли він широко усміхнувся і хотів познайомитися, їй з рук випав кухоль з водою а пігулка, що призначалася Вождю, полетіла їй за комір. Макмерфі хотів підняти кухоль, а вона так налякалася, що вхопилася за хрестик на шиї. З хрестиком вилетіла пігулка, яку Рендл схопив. Сестра відразу зачинила двері перед пацієнтами, так і не видавши усім ліки.

У спальні Макмерфі хотів віддати таблетку Вождю, але той не взяв. Коли Рендл роздягався, щоб лягати спати, Вождь побачив чорні боксерки, прикрашені великими білими китами з червоними очима. Макмерфі пояснив, що це подарунок від однієї студенточки. На плечах він мав по татуюванню. З одного боку був напис "бойові морпихи" і малюнок: диявол з червоним оком, червоними рогами і гвинтівкою M1. На другому плечі була вибита рука, яка тримає покерну комбінацію. Пірнувши під покривало, Макмерфі порадив Вождю теж лягати, бо вже йде один з санітарів, щоб вимкнути світло. Вождь озирнувся - наближався чорний санітар на ім'я Гівер, що мав прив'язати Вождя простирадлом до ліжка і вимкнути світло. Коли Гівер пішов, Макмерфі усміхнувся і сказав до Вождя: "А ти аж підскочив, Вождю, коли я сказав що той негритос наближається. А здається, хтось казав, що ти глухий".

Вперше за довгий час Вождь лягав спати, не випивши пігулку, від якої його паралізувало сном. Тому цієї ночі йому привиджувалося багато дивовижного: стіна плавала, він бачив нутрощі велетенської греблі, дроти, що тягнулися до невидимих трансформаторів. Вождь розв'язався з простирадла і побачив, як якийсь робітник взяв скальпель і розрізав старого "овоча" Бластика. Вождеві хотілося збудити Макмерфі і Гардинга, але він знав, що вони скажуть, ніби він божевільний ідіот і допоможуть робітникам поглянути, які з середини індіанці. З цього жахливого видива Вождя витяг пан Тьоркл. Це санітар, який працював в нічну зміну. Іноді вночі він розв'язував Вождеві простирадло. Але цього разу він прийшов допомогти молодому лікарю і двом санітарам забрати тіло старого Бластика.

Зранку Макмерфі прокинувся навіть раніше, ніж Вождь. У вбиральні він голосно

співав, наче не мав жодних турбот. Багато років ніхто вже такого не чув у цьому відділенні. Його навіть не спинили чорні хлопці, а "гострі" зрозуміли, що Рендл відрізняється від усіх, хто потрапив у відділення за останні десять років. В одного з санітарів, що чистив підлогу, Макмерфі попросив зубну пасту і довідався, що вона замкнена в шафці, і її відчинять тільки за чверть сьома, а раніше не можна. Це дуже здивувало Рендла, тож він пожартував з санітара: взяв на щітку мильного порошку, яким той мив, і пішов чистити зуби. Санітара це просто вивело з себе, і він накричав на Вождя, щоб той мив підлогу. Вождь відвернувся, щоб санітар не бачив, як він з нього сміється. Макмерфі, якому вдалося дістати санітара, нагадав Вождеві батька: коли вперше приїхали урядовці, щоб викупити землю племені біля водоспаду, тато жартував з них, говорячи, що пролітають казарки і гуси. Урядовці дивувалися, бо в липні цих птахів там не могло бути. Коли вони зрозуміли, що з них насміхаються, то розсердилися і поїхали ні з чим.

Коли у відділенні з'явилася міс Рекет, чорний санітар розповів, як Рендл чистив зуби, забув навіть сказати про смерть старого "овоча". Раптом сестра почула спів самого Макмерфі і розлютилася. Макмерфі вийшов до неї у самому рушнику на стегнах. Вона відразу закричала, що у відділенні не можна ходити у рушнику. Тоді Рендл зробив рух, ніби хотів скинути рушник, але Рекет зупинила його. Макмерфі пояснив, що йому просто не видали одяг, а його дрантя хтось поцупив. Свою злість сестра зіграла на чорному санітарові, що не встиг ще принести одяг для Макмерфі. Коли чорний подав Макмерфі одяг, той скинув рушник і повісив сестрі на плече. І тут усім стало видно, що під рушником він був у боксерах. Минула ціла хвилина, поки сестра взяла себе в руки.

На сніданку Макмерфі був щасливий, бо гадав, що старша сестра вже у нього в руках. Він не розумів, що просто заскочив її зненацька і тільки змусив ще більше зібратися на силі. Рендл хвалив їжу, яку тут давали: вперше за пів року він пив апельсиновий сік. А ще тут давали шинку, тости, масло, яйця, каву, банани. "Заплатіть мені - я звідси не піду", - говорив Макмерфі.

Більшу частину ранку Макмерфі грав у блекджек, але не на цигарки, а на боргові розписки. Рендл попросив міс Рекет зробити тихше музику у вітальні, але вона сказала, що тут є літні люди, які не дочувають, і ця музика для них - все, що вони мають. Тоді Макмерфі запропонував перенести гру в карти у одну з вільних кімнат. Але сестра сказала, що там бракуватиме персоналу. Вона повернула розмову так, щоб Макмерфі більше не було що казати. Згодом прийшов лікар і забрав Рендла з собою в кабінет на бесіду (на другий день він проводив бесіду з усіма новачками).

Коли вони повернулися, обидва усміхалися і жартували. Почалося щоденне зібрання, і лікар розповів, що виявляється, вчився з Макмерфі у одній старшій школі. І коли вони ділилися спогадами, згадали карнавали в школі, тож придумали влаштувати такий карнавал у відділенні. Ця ідея не сподобалася міс Рекет, вона сказала, що для дозволу потрібна нарада персоналу. Всі зрозуміли, що карнавалу гаплик. Тоді лікар звернув на тему про музику для пацієнтів. Він говорив, що Макмерфі запропонував

зробити музику ще гучніше, щоб глухі "овочі" добре чули, а для тих, кому музика заважатиме, лікар придумав відвести ту стару ванну кімнату, де раніше проводилася гідротерапія. Сестра знову почала про те, що мало персоналу, але лікар говорив, що одного санітара і однієї медсестри цілком достатньо для "овочів", тож можна спробувати. "Гострі" радісно підтримали цю ідею, яку лікар вважав своєю. Сестра мовчки мусила погодитися і вже хотіла почати обговорювати на зібранні якусь проблему, коли Макмерфі почав розповідати про свої сни. Вождь зрозумів, що сестра програла лише другорядний бій, вона все одно переможе, бо за нею стоїть Комбінат. Вождь почав відчувати, що боротьба Макмерфі дуже безнадійна. Від цих думок його почав накривати густий туман, але так він почувався у безпеці.

Минали дні, Мамерфі нервувався через безглузді правила, інколи реготав, що доводило персонал до нестями. Загалом він поводився спокійно, лише раз оскаженів. Якось він збирав ставки на Світову серію (фінал чемпіонату Головної бейсбольної ліги), яка мала початися в п'ятницю. Рендл думав, що їм дозволять подивитися матчі, хоча показувати їх мали не в той час, коли пацієнтам вмикали телевізор. І от за кілька днів до цього, під час зібрання, він запитав, чи можна пацієнтам буде прибрати ввечері, під час звичайного перегляду телевізора, а по обіді дивитися матчі. Сестра сказала "ні". Макмерфі це не здивувало, але здивувало, що "гострі" мовчали. Тоді він сказав, хай усі голосують. Але руки підняли лише Чезик і Сканлон. Після зібрання Рендл не говорив ні з ким. Біллі Бібіт підійшов до нього і пояснив, що дехто тут уже по п'ять років, а після Світової серії буде ще стільки ж, коли Рендл поїде, коли серія закінчиться, тому на біса воно треба нервувати міс Рекет.

У четвер, переддень Світової серії, Макмерфі знову завів розмову про перегляд матчів. Усі були у старій ванні кімнаті, де тепер грали в карти. Гардинг говорив, що матч не вартий такого ризику, але Рендл сказав, що ще жодного разу не пропустив жодної Світової серії. Навіть коли сидів у карцері, їм дозволили принести телевізор і дивитися. Він сказав, що готовий вибити двері чи вікно, щоб піти звідси у бар і подивитися матч. Та хлопці пояснили, що першого ж дня, коли їх тут поселили, їм показали, що то за сітки на вікнах: їх неможливо пробити стільцем, бо він розвалиться на друзки. У Макмерфі виникла ідея розбити сітку на вікні великим пультом з важелями й ручками для гідротерапії. Пульт був зі сталі й бетону, і ніхто не вірив, що Рендл підніме його. Та він прийняв ставки і рушив до пульта. Як Макмерфі не напружувався, та не зміг його піднести. На підйомах долонь у нього залишилася кров. Він кинув хлопцям усі розписки і вийшов, сказавши перед цим: "Але я бодай спробував. Чорт забирай, та я в біса зробив бодай це, еге ж?"

Вождь знову бачив туман. Він уявляв, що туманна машина захована у вентиляційних каналах відділення. Колись давно, коли він воював і був у Європі, бачив туманні машини, які напускали на летовищі туман, коли була загроза повітряної атаки. Якось на хвіст його літака сіли винищувачі, тож тільки-но він приземлився, туманна обслуга запустила свої машини. Вождь йшов на летовищі тим туманом сам. Йому уже не загрожував ворог, але в тумані він відчував моторошну самотність. Раніше у лікарні

Вождь боявся туману, боявся загубитися, репетував, і його вели у Шокову Шопу. Та згодом він зрозумів, що загубитися в тумані не так уже й погано. Останніми днями він все частіше бачив туман і вважав, що це через Макмерфі.

У п'ятницю перед зібранням Вождь бачив дуже густий туман. Бромден ледве розрізняв обличчя Біллі, проблему заїкання якого обговорювали, полковника Матерсона, старого Піта та всіх інших. Вождь відчував себе справжнім "овочем", йому здавалося, що він десь далеко. Він бачив, як на його село насувався департамент внутрішніх ресурсів США, як тато цілився у оленя. Чув, як чорні хлопці шепталися біля нього: "Ти диви, цей дурень Помело вирішив поспати". Вождь почув, що Макмерфі знову хоче проголосувати за перегляд матчів. Сестра була проти і говорила, що містер Макмерфі занадто нав'язує декому свої персональні бажання. Але Рендла підтримав Сканлон та інші хлопці, лікар Спайві теж дозволив. Першим підніс руку Макмерфі, потім усі двадцяттеро "гострих". Вони голосували не тільки за телевизор, а й проти старшої сестри, проти її спроб відіслати Макмерфі до буйних, проти того, як вона стільки років розмовляє й поводить ся, як пригноблює всіх. Міс Рекет сказала, що 20 голосів не достатньо, бо є ще 20 "хроніків", і потрібна більшість. Вона оголосила, що голосування закінчилось. Але Макмерфі кинувся до "хроніків": до Раклі, до Елліса, до старого Піта. Та вони не розуміли прохання Рендла і бубоніли свої звичайні фрази. Тоді Макмерфі кинувся до Вождя. Бромдену здалося, що Макмерфі прикріпив до його руки дріт і потягнув угору. Але Вождь сам підніс руку, і "гострі" закричали з радості. Та сестра сказала, що зібрання вже закрите...

У час, коли починався матч, усі пацієнти прибирали, але Макмерфі кинув ганчірку, взяв крісло, ввімкнув телевизор і почав дивитися. Сестра зі свого поста все це бачила, вона червоніла і на очах усіх: пацієнтів, санітарів, інтернів - підійшла до щитка і клацнула перемикачем. А потім наказала Макмерфі йти прибирати. Але він сидів, ніби нічого не сталося. Міс Рекет почала кричати, що він і всі під її юрисдикцією, під її контролем. Після цих слів Гардинг сів поруч з Макмерфі. Чезик, Біллі, Сканлон, Фредриксон, Сіфелт і решта "гострих" відклали швабри, мітли й ганчірки і приєдналися до Макмерфі. Усі пацієнти сиділи перед телевизором і витріщалися, ніби йшов матч. А сестра стояла позаду них і верещала. Вождь подумав, що коли б хтось сторонній побачив те, що відбувалося, то подумав би, що тут усі з'їхали з глузду.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Частина II

Хлопці дивилися у вимкнений телевизор, але й позирали на сестру, яка згодом сіла за своє скло. Інтерни, чорні хлопці, всі молодші сестри чекали, коли вона вийде на коридор, щоб йти на заплановану нею нараду. Навіть коли персонал пішов в ординаторську, вона сиділа на посту. Вождь зненацька згадав, що мав прибирати саме в ординаторській. Він завжди там прибирав під час нарад, бо персонал вважав його глухим, а ординаторську відмикали лише під час нарад. Та того разу він боявся йти

туди, адже всі бачили, що він підніс руку на голосуванні, хтось міг здогадатися, що він не глухий. Чорний хлопець забрав Вождя в ординаторську, давши відро з водою і швабру. Вождеві уявлялося вже багато раз, що в ординаторській він мив страшні речі, отрути, кислоти, здатні розчинити людину.

На нараду прийшла міс Рекет, але вона весь час мовчала. Тож лікар сказав, що нарада, яку вона скликала, має вирішити, що робити з Макмерфі. Лікар спитав інтернів, що вони думають з цього приводу. Усі обережно висловлювалися і позирали на сестру, бо не знали, чи говорять те, що вона хоче почути. Один з інтернів говорив, що Рендл хитрий шахрай, а не душевнохворий. Та інший інтерн сказав, що Макмерфі хворий і небезпечний, він - класичний зразок психопата. Згодом усі вирішили, що пацієнта треба відправити у буйне, і розслабилися, бо такого плану від них, напевно, чекала старша сестра. Та раптом обізвалася міс Рекет і сказала, що вони помиляються. Усі здивувалися, Вождь не міг повірити своїм вухам. Сестра сказала, що відправити Макмерфі у буйне - надто легкий вихід. "Пацієнти тільки й чекають від нас, що ми запроторимо його в буйне. І він у їхніх очах стане мучеником. І вони вже не матимуть шансу пересвідчитися, що чоловік цей зовсім не "людина пересічна", - говорила міс Рекет. Вона назвала його звичайною людиною, якій притаманні страх, боягузтво і полохливість, і вважала, що його треба потримати ще у відділенні, щоб він впав з небес, а всі пацієнти втратили до нього повагу. Один інтерн сказав, що не вважає Макмерфі боягузом. Сестра відповіла: "Я й не казала, що він боягуз, пане Гідеон, о ні. Він просто надто сильно в декого закоханий. Як психопат, він надто вже закоханий у пана Рендла Патрика Макмерфі, щоб піддавати його зайвій безпеці. Слід просто трішки почекати, і наш герой... стухне". Інтерн сказав, що цей процес може затягнутися, але міс Рекет відповіла, що в неї є цей час, бо пан Макмерфі тут примусово, і скільки він проведе тут часу, залежить лише від неї.

Усі вихідні і наступний тиждень Макмерфі діставав сестру і чорних хлопців. Він виграв заклад з хлопцями, отримав виграш, але це його не зупинило. Він галасував у коридорі, реготав з чорних хлопців, мордував персонал, а одного разу запитав міс Рекет розмір її пишного бюсту. Вона проігнорувала Рендла. Коли вона доручила йому мити у вбиральні, Макмерфі сказав їй, що думатиме про неї щоразу, коли шуруватиме черговий пісуар. У відділення стало туго з прибиранням, бо коли після обіду треба було прибирати, усі "гострі" сідали перед вимкненим телевізором (тоді саме показували матчі), а Макмерфі розповідав смішні історії зі свого життя. Вождь уже думав про те, що Макмерфі - настільки сильна особистість, що він ніколи не відступиться, як сподівається старша сестра. Наодинці Вождь розглядав себе у дзеркалі і думав, як же це вдається комусь неймовірна річ - бути самим собою? Бромден почав на багато речей дивитися по-іншому. Тепер перед ним не виникав туман, він вважав, що туманна машина зламалася під час п'ятничного зібрання. А однієї ночі він навіть спромігся побачити те, що за вікнами. Тієї ночі крізь вікно він побачив, що наближалася осінь, а лікарня розташована в сільській місцевості. Вождь побачив собаку, який винюхував бурундучі нірки, а на тлі місяця було видно тіні канадських казарок, які летіли на зиму

на південь. Бромден не додивився, бо прийшов санітар і сестричка з родинкою і забрали його в ліжку.

На групових зібраннях хлопці почали розкопувати різні давні нарікання, бо знали, що Макмерфі підтримає їх. Чезик вимагав, щоб спальні не були замкнені по вихідних, бо будь-яка людина хоче довше поспати на вихідних; вимагав, щоб цигарки сестра не зберігала в себе і не видавала по пачці в день, адже вони куплені за гроші пацієнтів. Сестра поводитися так, наче і далі тримала усі карти в своїх руках. Макмерфі отримував купу задоволення від того гвалту, який повсякчас зчиняв, а персонал на нього не тиснув.

Та наступного тижня, в середу, він нарешті дізнався, чому старша сестра поводиться так упевнено. У середу всіх, хто не мав особливих болячок, збирали і відсиляли у басейн, хотіли вони чи ні. Басейн лякав Вождя, хоча малим він зовсім не боявся води у річці Колумбії. У басейні Вождь тримався бортів біля Макмерфі, це був єдиний спосіб, щоб Вождя не відштовхнули від бортів чорні хлопці. Вони відштовхували тих, хто не хотів плавати, та Макмерфі не чіпали. Вождь почув розмову Рендла з рятувальником. Вони говорили про відмінність між лікарнею і в'язницею. Макмерфі говорив, що в лікарні краще. Рятувальник сказав: "У в'язниці тобі дають строк, і є дата, коли ти знаєш, що тебе випустять". Потім він пояснив, що носить гіпс на руці (Макмерфі бачив, що гіпсу немає), бо у футбольній грі отримав перелом (колись він був професійним футболістом, Вождь про це знав), і сестра з відділення казала, що таємно лікує його. І ота сестра постійно казала лікарю, що він ще не готовий виходити з лікарні. А потім він сказав: "Мене забрали за п'яний бешкет, і я тут уже вісім років і вісім місяців". Макмерфі поплив, розмірковуючи про те, що почув. Він був засуджений до 6 місяців трудової колонії, 2 місяці вже відбув, лишалося ще 4. Йому зовсім не хотілося залишатися під замком понад 4 місяці.

Наступного дня Макмерфі притих, виконував усі доручення, а на зібранні, коли Чезик вимагав вільний доступ до цигарок, мовчав і не підтримував товариша. Чезик так розкричався, що треба щось робити, що санітари схопили його і потягли нагору в буйне.

Відтоді як Макмерфі перестав заступатися за товаришів, дехто з "гострих" говорив, що він просто дізнався, що сестра хотіла відправити його в буйне. Інші говорили, що він просто хоче, щоб вона розслабилася, а тоді підкине їй щось новеньке, ще свавільніше. Але Вождь усе знав. Він чув розмову Рендла з рятувальником. Макмерфі просто виявляв обережність. Так було з батьком Вождя, коли він збагнув, що йому не здолати містян, які хотіли, щоб уряд збудував греблю на місці їхнього села, де жило плем'я тубільців-рибалок. Уряд купив це село за круглу суму, тато підписав папери. Вождь вважав, що батько зробив мудро, бо уряд не відчепився би, а так індіанці отримали гроші. Мудро, на думку Вождя, робив і Макмерфі, який розумів, що єдиний спосіб змусити страху сестру завершити його примусове лікування – поводитися так, як хоче вона. І згодом усі "гострі" зрозуміли це. Навіть Чезик. Якось він у басейні сказав, що все-таки йому хотілося б зробити бодай щось, і пірнув у воду. Там він схопився

пальцями за ґратки водостоку і втопився. Його так і вийняли з ґратками, які він стискав посинілими пальцями.

Якось під час обіду у Сіфелта почався напад судом, санітар засунув йому між зуби паличку, а міс Рекет сказала, що це наслідок того, що пацієнт не хотів пити свої ліки. Макмерфі не розумів, що відбувалося, і сестра пояснила йому, що Сіфелт – епілептик. Він не пив ліки, тому сталося таке. Фредриксон, що намагався вдавати крутого, як перед тим Чезик, почав кричати, що забирається з цього смердючого місця. Йому ніколи не заважали горлати, бо він завжди вибачався. Цього разу він підійшов до міс Рекет і спитав: "Збираєтеся розіп'яти старого Сіфа, бо він робив це на зло вам?". Сестра сказала, що все буде гаразд з Сіфом, він просто не ковтав свої ліки, і вона гадки не має, що він робить з ліками. Насправді, вона і всі решта знали, що Сіф віддає свої ліки Фредриксону. Сіф не пив їх, бо від них були побічні дії, а Фредриксон пив подвійну дозу, бо боявся нападу. Між ними була домовленість. Після усього Макмерфі запитав про це все Фредриксона, і той показав, що від ліків, фенітоїну, гниють ясна і вилітають зуби. Після цього обличчя Макмерфі набуло змарнілого і збентеженого вигляду.

У відділенні усе йшло налагоджено. Іноді "гострих" кудись водили, з ними брали і Вождя. Якось вони побували у бібліотеці, і Вождь побачив знайомі книжки з електроніки, з яких вчився у коледжі. Але йому було страшно тепер торкатися їх. У бібліотеку до Гардинга прийшла дружина. Усі переконалися, що в неї дійсно великі груди. Вона була на високих підборах, з червоними нігтями і не справляла гарного враження.

Через три тижні після п'ятничного голосування усіх повели на рентген. Вождь був впевнений, що то просто перевірка, чи машинерія всередині пацієнтів працює справно. Чекаючи у черзі, пацієнти бачили, як інших якихось пацієнтів забирали в кабінет електрошокової терапії. Макмерфі був вражений, коли з кабінету викочували на каталці жертв терапії. Гардинг пояснив, що зараз електрошокова терапія занепадає, але міс Рекет одна з небагатьох, яка підтримує це мистецтво мозкопаління. Макмерфі не розумів, навіщо таке робити. Гардинг пояснив, що після електрошоку пацієнти стають спокійнішими й смирнішими, але ця терапія застосовується у виняткових випадках, коли не допомагає, наприклад, лоботомія. І розповів, що лоботомія – це кастрація лобової частки мозку. Рендл ніяк не міг повірити, що з людьми можна таке робити. Потім вони обговорювати старшу сестру, і Макмерфі припустив, що коли прибрати її, нічого не зміниться, бо всю цю кашу заварило щось значно серйозніше, але він не зміг пояснити що. Вождь слухав розмову і думав, що знає вже про це: за цим всім стоїть не одна старша сестра, а цілий Комбінат, який розкинувся по всій країні, а сестра – просто високопоставлена чиновниця в ньому. Раптом Макмерфі почав ляяти хлопців, бо вони не попередили його, що сестра може продовжити йому строк у цій лікарні. Він сварився за те, що всі його використовували, він ризикував, дістаючи міс Рекет, а йому не хочеться щоб вона добавила ще рік-два до строку. "Я хочу вирватися звідси не менше за вас", – сказав Рендл і почув жахливу правду: більшість пацієнтів у відділенні були тут з власної волі, тільки Сканлон і ще кілька... Макмерфі не міг

повірити, він сказав Біллі Бібіту, що той точно тут на примусовому. Біллі відповів, що міг би вийти звідси: його мама приятелює з міс Рекет, але в нього кишка тонка. Біллі розплакався, Рендл оглянув усіх інших пацієнтів, хотів щось запитати, але побачивши, як всі дивляться на нього, вигукнув лиш: "Пекельний подзвін!". Він сів у чергу, подивився на кабінет електрошокової терапії, звідки чувся запах кислоти, наче заряджають акумулятор, і сказав: "Просто не вкладається у голову..."

Дорогою назад у відділення Макмерфі йшов позаду: замислився з погаслою сигаркою. Вождеві хотілося сказати йому, щоб не хвилювався так, все одно нічого не можна вдіяти. Він уже був готовий зважитися і заговорити, але Макмерфі підбіг до чорного хлопця, бо хотів зайти у крамничку по цигарки. Вождь побіг за ними, і в голові відчув дзвін. Цей звук нагадав йому відчуття, з якими він холодного осіннього п'ятничного вечора стояв на футбольному полі, чекаючи удару по м'ячу, щоб почалася гра. Тоді на полі і тепер у крамничці він відчував дику нетерплячку. Дзвін не припинявся аж до пообіднього зібрання, на якому обговорювали проблеми Сіфелта. Макмерфі сидів на зібранні без колоди карт, сидів не розвальцем, уважно спостерігав за Сіфом і міс Рекет. Вождь дивився на Макмерфі і дзвін посилювався. У кінці зібрання сестра сказала, що мусить покарати усіх за неприпустиму поведінку три тижні тому (за перегляд матчів) і призначила покарання: не використовувати стару ванну кімнату для гри в карти. Макмерфі не сказав нічого, але побачивши, що всі дивляться на нього, він рушив до сестри, яка сиділа біля сестринського посту. Вождь дивився, як Макмерфі збирався зробити велику дурницю, хоч не варто було. Рендл знову став лісорубом, чванькуватим гравцем, кремезним рудим забіякою-ірландцем, ковбоєм з телевізора. Сестра витріщилася, бо думала, що отримала над ним остаточну перемогу. Перелякана до смерті, вона плямкала губами, шукаючи очима своїх чорних хлопців, але Макмерфі зупинився, так і не дійшовши до неї. Зупинився навпроти віконечка і промовив: йому б, мовляв, викурити цигарочку, він якраз купив собі зранку, - а тоді пхнув руку просто в скло. Шибка луснула, а Макмерфі взяв один з блоків зі своїм іменем, дістав з нього пачку, поклав блок назад, а відтак обернувся до сестри і сказав: "Мені страшенно прикро, мем. Боже, як мені прикро! Ця шибка така чиста-чепуриста, що я геть забув про неї. Рендл сів на своє місце, а дзвін у голові Вождя припинився.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Частина III

Після цього довгий час Макмерфі робив усе, що йому заманеться. Сестра вичікувала, намагаючись вигадати, як їй знову перебрати владу. Багато чого ще трапилося, перш ніж вона розробила нову тактику. Потому як Макмерфі розтросив скло, справи у відділенні стали цікавішими. Він брав участь у всіх зібраннях, у всіх обговореннях - манірно тягнув слова, підморгував, сипав найкращими своїми жартами. Рендл зібрав біля себе цілу баскетбольну команду й умовив лікаря дозволити взяти зі спортзали м'яча, щоб команда потроху вчилася з ним обходитися. Сестра

заперечувала, але лікар уперше виявив твердість і дав свій дозвіл. В раму над столом сестри прибиральники вставили тимчасово картон. Вона мовчки вичікувала, поки Макмерфі бігав коридором у своїх боксерах з білими китами, або в спальні грався монетками в "пристінок", або гасав у коридорі і вчив "гострих" грати. Коли з Рендл і Міс Рекет перемовлялися, то робили це дуже шанобливо. Якимось він просив вихідний без супроводу за межами лікарні, але йому, звичайно, не дозволили.

Він уже пробув у відділенні місяць – доволі часу, щоб лишити в коридорі на дошці запит на "вихідний із супроводом", який розглядався на груповому зібранні. Супроводом мала стати Кенді Стар. Але запит відхилили на тій підставі, що оця Кенді Стар не схожа на розважливу особу, гідну супроводжувати пацієнта. І тоді, коли Макмерфі це почув, він знову протаранив скло, запевняючи, що думає, ніби рама порожня. Міс Рекет обробила йому порізи на руці. Обличчя її було спокійне й порожнє, але напруга виявлялася іншим чином: вона рвучко замотувала пластир – якомога тугіше.

Гардинга, Біллі, Сканлона, Фредриксона, Мартіні і Макмерфі якимось повели у спортзалу, де їхня команда зіграла з командою чорних санітарів. Санітари обіграли їх на 20 очок, але сталося щось таке, від чого пацієнти після гри почувалися переможцями: чорний санітар-велетень отримав від когось з пацієнтів у грі під носа, кров так і цабеніла на груди.

Макмерфі і далі діставав сестру, якимось навіть запитав, який розмір ліфчика вона носить. Інші "гострі" почали брати з нього приклад. Гардинг тепер фліртував з усіма сестричками-медсестрами, а Біллі Бібіт закинув писати у журналі свої "спостереження", як він їх називав. А скло на посту розбив Сканлон, випадково кинувши баскетбольний м'яч. Але м'яч пробився, і баскетбольний сезон було закрито. Макмерфі вирішив перейти до риболовлі. Він знову попросив вихідний, розповівши лікарю, що має друзів на затоці Саюсло у Флоренсі, які радо візьмуть 8-9 пацієнтів у океан на риболовлю, а пацієнтів супроводжуватимуть "двоє чудових стареньких тітоньок з містечка неподалік Орегон-сіті". На зібранні йому дали такий дозвіл на наступні вихідні. Міс Рекет попереджувала пацієнтів, що в океані небезпечно, навіть знаходила в газетах статті про це і вирізки з них приносила пацієнтам. Макмерфі доводилося вмовляти хлопців поїхати. Вождю дуже хотілося поїхати, особливо коли він почув про ловлю чавичі. Та він не міг видати себе.

Лежачи в ліжку напередодні поїздки на риболовлю, Вождь подумав про всі ті роки, коли вдавав глухого, і йому подумалося: чи зможе він ще колись поводитися інакше. І він пригадав, що не він перший почав вдавати глухого – це люди обходилися з ним, як зі сліпоглухим кретином. І сталося це ще до того, коли він потрапив у лікарню. У війську всі, в кого було нашивок більше, саме так і ставилися до нього. Та ще в початковій школі людям здавалося, що він їх не слухає, тож вони й його не слухали. А вперше цю свою особливість він зауважив, напевно, ще тоді, коли вони жили в селищі на річці Колумбії. Було літо. Йому було років десять. Він посипав сіллю лосося, був сам вдома, коли приїхала якась машина. З неї вийшли два чоловіки і стара сивокоса жінка.

Один з чоловіків показав на хату Вождя і сказав, що в тій халупі мешкає вождь Брекенриджу. Люди зовсім не зважали на хлопчика, посміялись з нього, назвавши маленьким Гайяватою. Вони все обговорювали при хлопчикові, бо навіть не думали, що він говорить англійською. Урядовці планували робити на місці селища гідроелектростанцію, але спершу хотіли поговорити з вождем, щоб люди вибралися. Та раптом старша жінка сказала, що знає кращий спосіб, як переконати вождя. Вона знала, що жінка вождя – біла, родом з міста. Її прізвище Бромден, і чоловік взяв її прізвище. Стара жінка говорила, що потрібно поширити серед містян чутки про всі переваги гідроелектростанції і озера замість купки халуп біля водоспаду, а відтак надрукувати свою пропозицію і відіслати дружині, ніби-то випадково. І тоді їх завдання значно полегшиться. Хлопчик намагався хоч щось пояснити цим чужим людям, але його не чули. Він не знав, чи вони взагалі його бачили.

Уночі Вождя розбудив якийсь звук. Виявилося, що то чорний санітар Гівер здирав під його ліжком усі, відомі Вождеві на пам'ять, жуйки. Санітар бурмотів собі, мовляв, скільки разів жував їх Вождь, що вони такі тверді. Від бурмотіння прокинувся Макмерфі і спитав, чи не можна в інший час зішкрябувати жуйки. Санітар пояснив, що один з обов'язків нічного санітара – тримати ліжка в чистоті. Гівер розповів Рендлу, що багато років не розумів, звідки у Вождя жуйка, бо він не мав грошей, ніхто йому жуйку не давав, і він нікого не просив. А виявилося, що він ці жуйки жував тисячу разів. Коли санітар пішов з мішечком відшкрябаних жуйок, Макмерфі почав співати пісню про жуйку, яку сам складав. Вождеві стало смішно, він не міг стриматися і засміявся. Макмерфі раптом поліз у свою тумбочку, витяг жуйки і дав Вождеві. І той подякував. Макмерфі сказав, що людині, яка стільки мовчала, є, певно, що сказати. Макмерфі сказав Вождеві, що більшого індіанця в житті не бачив. Вождь почав розповідати, що він з Колумбійської тіснини, його тато був вождем і звався Ті-А-Мілатуна ("найвища сосна на горі"). А мама не була індіанка, вона була з Даллза. А коли містянка одружується з індіанцем, вона бере шлюб з нерівнею. Батько взяв її прізвище. Комбінат тиснув на нього, хотів забрати їхній водоспад. Одного разу в місті на тата напали, побили і обрізали волосся. Вони хотіли, щоб батько підписав документи і віддав усе уряду: плем'я, село, водоспад. Нарешті Комбінат здолав батька: він спився. Далі Вождь почав розповідати, що в Комбінат вмонтує у людину спеціальну машину, і Макмерфі почав його заспокоювати. Потім запитав, чи хотів би він на рибалку. Вождь сказав, що не має грошей. Макмерфі запитав, чи міг би Вождь піднести той пульт у ванній. Вождь пригадав, що колись у армії підносив бідони з оливою, такі ж, як і пульт, тому міг би піднести і його. Макмерфі взяв з Вождя обіцянку підняти пульт коли-небудь, а він допоможе Вождеві стати таким великим, як колись, і візьме безплатно на рибалку. Макмерфі відразу побіг записувати Вождя у список на рибалку в коридорі.

Зранку Вождь прокинувся першим і пішов до списку. Він був дев'ятим у списку. Бромден не міг повірити, що справді поїде з лікарні з двома повіями на риболовецькому катері. Санітари, побачивши у списку Вождя, сміялися і всунули йому в руки мітлу. Але він вперше проігнорував їх і пішов у спальню. Там Макмерфі уже будив хлопців,

радіючи, що вони поїдуть рибалити. Бракувало ще однієї людини, і в останню мить Макмерфі переконав їхати Джорджа Соренсена, доручивши йому бути капітаном. Джорджа важко було вмовити, бо він був схилений на чистоті. Але виявилось, що Соренсен 25 років на суднах ловив рибу і знав все про це.

Та по пацієнтів приїхала лише одна машина і одна жінка. Вона виявилася молодшою і вродливішою, ніж всі думали. Дівчина підбігла просто до сітки на вікні, за яким стояв Макмерфі. Побачивши Рендла, вона пустила сльозу, а потім пояснила, що Сенді не приїхала, бо вийшла заміж. Макмерфі засмутився, бо не знав, як запхати десять хлопців в один "форд". Раптом у стелі почувся через гучномовець голос старшої сестри. Вона говорила, щоб подруга Макмерфі зайшла через центральний вхід і зареєструвалася. Чорний санітар впустив Кенді всередину і навіть забув замкнути за нею двері. Кенді зупинилася в центрі вітальні в оточенні сорока чоловіків, які витріщалися на неї. Запала тиша. На Кенді була біла футболка, білі тенісні черевички й "лівайси", обрізані над коліннями. Біллі Бібіт присвиснув, і це описало зовнішність дівчини краще, ніж будь-які слова. Біллі почервонів, і навіть Кенді почервоніла. Лікар, тягнучи Гардинга за пальто, допитувався, хто це така. Макмерфі пробився крізь юрму до дівчина і вона обійняла його, сказавши: "Клятий Макмерфі!". Потім Рендл представив її присутнім, і вона кожному потиснула руку. Старша сестра вислизнула з посту й запитала, як Макмерфі втисне 10 чоловік у одну машину. Вона висунула умову: якщо не з'явиться другий водій, половина команди залишиться у лікарні. Побачивши, як лікар витріщився на білу футболку Кенді, Макмерфі відразу придумав що робити. Спільними зусиллями Макмерфі з дівчиною менш ніж за дві хвилини зробили так, що коротун-лікар бігом замкнув свій кабінет і вже вертався з портфелем. Він пояснив сестрі, що на катері буде доволі часу попрацювати з паперами. Сестра не встигла нічого сказати, так швидко усі побігли до дверей.

Пацієнти опинилися на волі. Був чудовий осінній день. Вождь, Джордж, Гардинг і Біллі Бібіт сіли разом з Макмерфі в машину до дівчини Кенді, а Фредриксон, Сіфелт, Сканлон, Мартіні, Тайдем і Грегорі їхали позаду в лікаревій автівці. За милю від лікарні заїхали на заправку. Лікар вийшов з машини, але працівник заправки раптом помітив, хто сидить в машинах. Лікар збрехав, що це не пацієнти психлікарні, а співробітники. Працівник покликав свого напарника, і вони зареготали. А пацієнтам після лікаревої брехні стало тільки гірше - не через його брехню, а через правду. Працівники почали пропонувати лікарю, щоб пацієнти купили в них сонячні окуляри, запропонували перевірити у машинах олійні фільтри і двірники. Макмерфі усе зрозумів. Він опустив верх машини і підійшов до заправників, загородивши лікаря. Рендл сказав, що лікар збрехав: вони дійсно пацієнти, але не звичайні психи, а з відділення для злочинців. Макмерфі показав на Вождя і сказав, що то індіанець, який затовк держакондом кайла шістьох білих, які хотіли видурити в нього ондатрові шкурки. Макмерфі звелів Вождеві звестися. Заправники перелякалися, а Макмерфі відібрав у них десять доларів, що дав лікар, і з цими грішми пішов у крамничку на заправці, сказавши заправникам, щоб рахунок за бензин відправили у лікарню. Поки він повернувся, всі хлопці

наприндилися, як бойові когути, й роздавали вказівки заправникам: протерти шибки, зішкрябати пташиний послід. Пізніше у машині Гардинг сказав Макмерфі, що він навіть і не здогадувався, що психічні хвороби можуть нести в собі владу.

Дорогою до океану Вождь думав про те, що Макмерфі краще за товаришів знав, що вони круті тільки напоказ, бо й досі йому не вдалося ні з кого витягнути справжнього сміху. На думку Вождя, Рендл знав, що не може людина стати насправді сильною, поки не поверне собі здатність бачити смішний бік життя. Але він так старався продемонструвати їм оцей смішний бік життя, що, може, узагалі був сліпий до другого боку, може, не міг побачити те, що висушувало сміх в нутрі. Вождь вважав, що пацієнти, можливо, відчували роботу Комбінату, а він сам навіть бачив її.

На березі капітан, який мав вести їх у море, сказав, що не попливе, поки не отримає офіційного звільнення від зобов'язань. Він хотів бути чистим від закону, якщо хтось з божевільних кинесться за борт. Макмерфі почав сперечатися з капітаном, а інші рибалки, які стояли під магазином рибальського причандалля пожирали очима Кенді. Коли Макмерфі повів капітана у крамничку, щоб усе владнати по телефону, хлопці не зуміли захистити Кенді від залицянь рибалок, які уже майже переконали її йти з ними. Та раптом вибіг Макмерфі і сказав, що все владнав. Пацієнти кинулися в катер. Лише лікар сказав, що треба дочекатися капітана, поки він порозмовляє по телефону. Макмерфі сказав, що дав капітану зовсім інший номер телефону і треба швидше відчалювати, поки той нічого не зрозумів. Поки капітан вибіг з крамнички, Джордж уже розвернув катер, відпливаючи геть від причалу. Швидко Кенді і Макмерфі пішли у трюм, а всі інші насолоджувалися свободою. Вождь відчував неймовірний спокій.

Вийшовши в море десь на милю, Джордж зменшив швидкість і приставив до чотирьох вудок хлопців. Гардинг сказав, що кожен триматиме вудочку, поки не клюне, а далі віддасть її тому, хто ще не рибалив. Вздовж берега рибалили інші спортивні катери, але Джордж задумав вийти до комерційних суден, де справжня риба. Через годину риба почала клювати. Вождь розпалився, як і всі. Джордж знав усе про рибалку. Згодом він побачив бакланів, які полювали на косяк корюшки, а де корюшка, там і лосось. За наживку хлопці використовували оселедець, і коли риба клюнула, Гардинг допоміг Вождеві закинути його рибину в катер. Усі так захопилися вдалою рибалкою, що згодом вибігла Кенді і закричала, що зараз її черга. У загальному гармидері, коли Біллі намагався допомогти Кенді тягнути і обійняв дівчину ззаду, коли Сканлон допомагав Вождю тягнути жилку, коли усі метушилися, Макмерфі реготав. Він сміявся з дівчини, з хлопців, з Джорджа, з Вождя з закривавленим пальцем у роті, з капітана десь на причалі, з працівників заправки, зі старшої сестри – з усього. Адже він розумів: сміятися потрібно з усього, що завдає тобі болю, щоб не втратити рівноваги, щоб не дати світові остаточно звести тебе з глузду. Раптом усі хлопці почали реготати і собі. Вождь теж сміявся, йому здалося, що він злетів понад водою, і згори вниз бачив себе і хлопців.

До обіду усі отак забавлялися, потроху рибалючи і попиваючи пиво. Лікарю вдалося зловити величезну рибину. Коли почався вітер, хлопці рушили до пристані. Капітан

уже чекав з копами, але лікарю вдалося усе владнати. Капітан і рибалки на пристані були здивовані уловом психів.

У лікарню вони повернулися пізно ввечері. Кенді заснула в Біллі на грудях, а коли прокинулася, Макмерфі домовився, що вона прийде до Біллі в суботу о другій ночі.

Прибувши у лікарню, лікар повів "гострих", що не їздили на рибалку, дивитися на палтуса, якого він спіймав і який лежав у багажнику машини. Макмерфі не пішов, сказавши, що геть виснажений, а Гардинг пояснив усім, що Рендл втомився, бо мав тяжкі випробування з крихіткою Кенді у каюті. Цього вечора Вождь почувався дуже щасливим і вважав, що це заслуга Макмерфі.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Частина IV

Наступного дня міс Рекет почала свій наступний маневр. Вона хотіла довести пацієнтам, що Макмерфі використовує їх для того, щоб просто заробити. Сестра навіть вивісила звіт про фінансові справи пацієнтів за останні кілька місяців. Було видно, що фінанси стабільно тануть у всіх пацієнтів, окрім одного. "Гострі" кинулися жартувати, що Макмерфі, схоже, повсякчас на них підзаробляє, а він і не заперечував. Якось сестра влаштувала так, що Макмерфі не було на зібранні (він чекав у фойє на міжміський дзвінок з Портленда). Міс Рекет почала обговорення Рендла Патрика Макмерфі. Дехто вважав, що він справді хворий, але сестра сказала: "як лисичка в казці". Біллі Бібіта ці слова образили, бо Рендл був його особливим другом і героєм. Сестра почала переконувати, що Макмерфі зовсім не дурний. Наприклад, вибивши право влаштувати казино у старій ванній, він просто вигравав гроші і вже здав на депозит у касу лікарні 300 доларів. Потім вона сказала, що поїзд на риболовлю теж приніс Макмерфі прибуток, бо всі здавали по 10 доларів, а за бензин заплатила лікарня.

Того самого дня, коли хлопці пішли до крамнички у лікарні, вони говорили, що геть не згодні з тим, що говорила старша сестра, але з дечим погодилися. І все одно, вважали Макмерфі гарним хлопцем. Зрештою Гардинг сказав: що поганого в тому, що Макмерфі трішки заробить? Тоді Біллі Бібіт запитав, яку ж вигоду мав Макмерфі, коли вчив його танцювати. Вождю здавалося, що тільки він і Біллі ще вірили у безкорисливість Макмерфі. Але того-таки вечора Біллі перейшов на бік Гардинга, бо Макмерфі повідомив Біллі, що Кенді у суботу прийде до нього, тож треба їй вислати грошей на дорогу і випивку.

Вождь усе ще вірив, що Макмерфі – велет, який спустився з неба, щоб урятувати їх від Комбінату, що Макмерфі занадто величний, щоб перейматися грошима. Та одного разу Вождь схилився до загальної думки пацієнтів. Бо якось у старій ванні, коли вони були там вдвох, Макмерфі попросив Вождя піднести пульт. Вождю це вдалося. Пізніше Макмерфі повів мову, граючи в карти з хлопцями, про силу тіла і силу духа і про пульт. Ніби не хотячи, дуже повільно, він підштовхував хлопців до того, що вони вирішили, що

ніхто не може зрушити пульт. Хлопці навіть зробили ставки, дехто і на 20 доларів. Тоді Макмерфі повів усіх у стару ванну і наказав Вождю підняти пульт. Той підніс, хоч почувався, ніби допоміг Макмерфі видурити гроші. Після того Рендл зібрав виграш і дав Вождю 5 доларів. Вождь не взяв, мало не заплакав і сказав: "Ти завжди у виграші". Макмерфі хотів щось сказати, але промовчав. Він потер двома пальцями перенісся і заплющив очі. "У виграші, заради Бога, – мовив він із заплющеними очима. – Отакої: у виграші!"

А після обіду у душі дещо сталося. Пацієнтів, що їздили на рибалку, міс Рекет наказала помити спеціальними засобами, щоб вони не поширили яку-небудь заразу по всій лікарні. Усіх повели в душ, де чорні хлопці лили голим хлопцям на голову спеціальний засіб. Коли черга дійшла до Джорджа, усі здогадалися, що буде. Джордж ніколи не мився з милом. Навіть не брав ні в кого рушника, щоб витертися. Санітари з вечірніх змін добре знали, що ліпше його не чіпати й не змушувати чинити інакше. Всі чорні хлопці про це знали. Але сьогодні мазь вичавлював той санітар, якому розбили ніс під час баскетболу, і він не міг опустити всій шанс помститися. Він вичавив мазь Джорджу на живіт, потім на голову, хоч той просив не робити цього. Макмерфі попросив чорного не робити цього, почав його обзивати. Та коли посунув його від Джорджа, почалася бійка. Чорний вривав Макмерфі у вилицю. Вони почали битися, другий санітар почав допомагати, і тоді Вождь схопив одного і пожурих у душ. Вождь ще винив себе після розмови з Макмерфі, тому загладити провину міг лише в той спосіб, який обрав. Третій чорний побіг по міс Рекет і санітарів з буйного відділення.

Макмерфі і Вождю вчепили на руки шкіряні кайданки. Їх обох завели у буйне відділення. Там їм трапилася добра медсестра, яка дала Макмерфі цигарку, а Вождю – жуйку. Сестричка обробила рани Макмерфі і сказала, що міс Рекет – армійська сестра, яка влаштувала армійський шпиталь. Рендл і Бромден ночували у буйному відділенні. Зранку там будили пацієнтів сиреною. Макмерфі відмовився від таблеток, і Вождь зробив так само. Тоді медсестра на посту подзвонила по міс Рекет. Старша сестра прийшла у супроводі санітарів і заявила, що на вчорашньому груповому зібранні усі погодилися, що Макмерфі піде на користь трішки шокової терапії, якщо він не зрозуміє своїх помилок. Але коли він визнає, що помилявся, продемонструє розумний контакт, то на цей раз лікування буде скасоване. Та Макмерфі лише пожартував з її слів і сказав, що китайським комунякам було б чого у неї повчитися. Макмерфі і Вождя повели у центральний корпус, де на них чекала електрошокова терапія. Вождь думав, що не буде плакати і верещати при Макмерфі. Під дверима кабінету вони бачили, як на каталці вивозили пацієнта після шокової терапії.

Макмерфі заліз на стіл без сторонньої допомоги, він навіть жартував, коли скроні йому намащували графітової мастю, а між зуби вставляли гумову трубку. Вождь бачив, як Рендла вигинало на столі так, що він торкався до стільниці лише зап'ястками та п'ятками. Коли Макмерфі перекинули на каталку, надійшла черга Вождя. Перед його очима пройшло багато епізодів з життя. Він згадував батька, що народився лише з іменем, і коли одружився з Мері Луїзою Бромден, взяв її прізвище. Пригадав стареньку

бабусю, яка гралася з ним маленьким, рахувала його пальчики і приказувала:

"Травка-равка-горицвіт,
Бігли кури до воріт...
Рибачиха навздогін,
Заганяє у загін...
Полетіли гуси вслід:
Хто на захід, хто на схід...
Ну а третій - глянь ондо -
Над зозулиним гніздом.
Гусачок униз летить,
І тепер виходиш ти".

Коли бабуся померла в Даллазі, її поховали на міському цвинтарі. Але якось вночі батько і дядько Побігун-Пострибун Вовчик викопали її тіло і повісили на дереві (деякі північноамериканські племена не ховали померлих у землі, а підвішували на деревах, ближче до неба. Вони вірили, що померлі згори наглядають за племенем)...

Того тижня Макмерфі ще тричі піддався шокотерапії. Щойно він отямлювався після чергової дози, щойно відновлював здатність підморгувати, як з'являлася міс Рекет разом з лікарем, і вони починали допитуватися, чи готовий він уже визнати свої проблеми й повернутися у відділення. Та він відповідав, нехай вона поцілує його в зад. Тоді сестра вибивала дозвіл на чергову шокотерапію. Одного разу, коли вона вже повернулася йти геть, він просто крізь уніформу вщипнув її за дупу. Вождь намагався вмовити Рендла грати за її правилами, щоб не було більше шокотерапії. Він запевняв, що йому не боляче. Не брав навіть їх пігулок.

Наприкінці тижня Вождь вийшов з буйного й повернувся у своє відділення. Гардинг зрадів появі Вождя, який тоді насмілився і зламав санітару руку. Хлопці кинулися до Вождя і запитували про Макмерфі, про те, чи правда, що на нього не діє електрошокова терапія. Вождь розповів усе, що міг, і ніхто, здавалося, навіть не здивувався, що він отак раптом почав розмовляти з людьми, бо його ж вважали глухонімим.

Наступного дня на зібранні сестра сказала, що Макмерфі зовсім не реагує на ЕШТ, тож можуть знадобитися радикальніші методи. Вона бачила, що поки Макмерфі нагорі, звідки нікому не видно, як вона його пом'яла, його слава росте і росте, тож вона вирішила повернути його у своє відділення. Хлопці розуміли, що для Макмерфі найкраще буде, коли він втече з лікарні. Коли він повернувся, хлопці сказали, що мають план: вони вночі підпалять матрац, а коли приїдуть пожежники, серед рейваху виштовхнуть Макмерфі за двері. План був бездоганним, але саме на цей день він призначив побачення дівчині Кенді, яка мала проникнути у відділення до Біллі. Рендл говорив, що з втечею нема чого квапитися, бо спочатку треба, щоб Біллі позбувся цноти. Біллі мав за тридцять, а його мати працювала у приймальні лікарні. Це була дебела натоптана пані, яка приятелювала з міс Рекет. Коли пацієнтів кудись вносили, Біллі доводилося зупинятися біля стола матері, щоб отримати цьом. Усі хлопці

соромилися цього не менше за Біллі, а Макмерфі навіть ніколи не дражнив його цим.

Наступила субота, день, коли мала приїхати Кенді. Опівночі, коли чорні санітари пішли, на свою зміну заступив старий пан Тьоркл. Макмерфі домовився з ним і розповів, як поводитися, коли дівчина з'явиться. Ще кілька тижнів тому Макмерфі домовився, що пан Тьоркл впустить дівчину через вікно, бо у фойє може сидіти наглядка. Потім старий мав відкрити ізолятор, щоб там усамітнилися Біллі і Кенді. Тьоркл просив за послугу випивки і дівчину. Біллі не міг на це погодитися, але Рендл відвів Біллі вбік і пояснив, що заки він закінчить, Тьоркл точно уже спатиме п'яний.

Дівчина запізнювалися, а усі хлопці чекали з паном Тьорклом, який додумався, що запізнюється вона тому, що ніде не світиться. Не встигли хлопці ввімкнути світло у лікаревому кабінеті, як з'явилася Кенді. З нею була ще й Сенді - та, яка не приїхала на риболовлю. Виявилось, що вона кинула придурка-чоловіка. Сенді не могла повірити, що опинилася у божевільні.

Раптом у відділення прийшла наглядка, бо помітила багато світла, але всі хлопці з дівчатами встигли сховатися у вбиральні. Тьоркл сидів з ними, бо встиг уже обкуритися і не розумів, що відбувається. Ситуацію врятував Градинг. Згодом усі кинулися на сестринський пост, у провізорську, де все перевернули. Хлопці знайшли вишневу рідину, якийсь сироп, у складі якого було 20 відсотків алкоголю. Сироп вимішали з горілкою і портвейном і влаштували вечірку. Усі реготали, а тоді влаштували перегони на візках, які знайшли у коморі. Сіфелт усамітнився з Сенді, а на кінець у нього стався приступ. Гардинг посипав парочку двома жменями пігулок, що взяв з провізорської. Він жартував, що на світанку міс Рекет усіх розстріляє. Пан Тьоркл відчинив ізолятор для Біллі й Кенді, а повернувшись звідти, просто відрубався, тож його всадили на візок. Вождь теж почував себе п'яним, він підхопив на руки Макмерфі і Сенді й бігав з ними по вітальні, а вони верещали як діти.

Коли усі вже були надто п'яні, а дехто й спав, Гардинг склав план втечі Макмерфі. Потрібно було вдати, що Рендл зв'язав руки пану Тьорклу, вчинив гармидер, відімкнув сітку на вікні і втік. А дівчата могли відвезти Макмерфі десь далеко, наприклад, у Канаду або Тіхуану, ба навіть у Неваду. Макмерфі запропонував хлопцям тікати разом з ним. Але Гардинг відповів, що через кілька тижнів буде готовий і вийде через центральний вхід. Він хотів показати дружині, що може зробити це таким чином. Вождь сказав, що не знає, куди податися. Та й комусь треба лишитися тут подивитися, чи не вертаються старі порядки.

О п'ятій ранку Макмерфі вирішив трохи поспати. Разом з Сенді він влігся у своє ліжко. Решта теж рушили у спальню. Тьоркл ще пішов по простирадла, щоб подерти на смужки та зімітувати, що його зв'язав Макмерфі. Вождь ліг у своє ліжко і дивився, як спали Макмерфі і дівчина, тулячись плечима. Саме так їх знайшли чорні хлопці, коли о шостій тридцять прийшли вмикати світло у спальні. Макмерфі заспав, відділенням поповзли перешепти. Чорні хлопці зігнали у вітальню усіх: і "гострих", і "хроніків". Сенді була одягнена, але боса й без панчіх, а Макмерфі був лише у боксерах з китами.

Коли прийшла сестра і побачила розгардіяш, а в білизняній знайшла пана Тьоркла,

обплутаного простирадлами, то відразу подзвонила в центральний корпус і повідомила про його звільнення. Поки вона дзвонила, сам Тьоркл і Сенді відчинили сітку на вікні і втекли. Гардинг сказав Макмерфі, щоб той теж тікав, бо сітка була досі відчинена, але Рендл відповів, що втомлений, п'яний і його нудить. Гардинг непокоївся. Сестра повернулася і помітила, що немає Біллі Бібіта. Вона почала всюди шукати його і знайшла в ізоляторі разом з Кенді. Сестра почала докоряти Біллі, говорила, що не сподівалася, що він зв'яжеться з такою жінкою, що його мама буде дуже засмучена, коли вона все їй розповість. Реакція була такою, як вона очікувала. Біллі загикався, трусився і говорив, що в усьому винен Макмерфі, Гардинг і решта, які дражнили його. Сестра почала його заспокоювати і відвела у кабінет лікаря, щоб заспокоївся.

Коли нарешті прибув лікар, і сестра усе йому розповіла, він пішов у кабінет і зайшов там мертвого Біллі: той знайшов у шухляді стола якісь інструменти і перерізав собі горло. Сестра сказала Макмерфі, що це він винен і у смерті Чезика, і у смерті Біллі, бо він грається життями, наче уявив себе Богом. Коли вона розвернулася і пішла на сестринський пост, Макмерфі рушив до неї. Вождь думав, що далі мало все статися так, як сталося, хоч він міг спробувати зупинити Макмерфі.

Рендл розтросив скляні двері, сестра заверещала, а він потягнувся до неї і спереду роздер на ній уніформу до самого низу, і сестра знов заверещала, її груди вивалилися. Він почав душити її, а лікарі, медсестри і санітари кинулися віддирати дебелі руки від її шиї. Коли їх відірвали, він скрикнув. Це був зойк зацькованої тварини, повний страху, ненависті, знемоги й непокори.

Ще кілька тижнів Вождь провів у лікарні. Все змінювалося. Сіфелт і Фредриксон виписалися під особисту відповідальність, за два дні виписалося ще троє "гострих", а шестеро перевелися в інше відділення. Лікаря хотіли звільнити, але підстав для звільнення не знайшли. Міс Рекет тиждень провела в лікарняному корпусі, а в цей час відділенням керувала добра сестричка-японка. Гардинг домігся у неї, щоб відкрили стару ванну, і там він грав з хлопцями у карти.

Міс Рекет з'явилася у відділенні з товстою пов'язкою на шиї. На ній була нова біла уніформа. Гардинг підійшов і спитав, що сталося з Макмерфі. Вона написала на листочку, що він повернеться. Хлопці чули багато чуток про нього: що він втік, що його забрали назад до колонії, що йому призначили особливе лікування.

Сестра не могла вже керувати з колишньою владністю, бо накази доводилося писати на аркушиках паперу. Вона втрачала пацієнтів одного по одному. Коли виписався Градинг, а Джордж перевівся в інше відділення, з тих, хто їздив на рибалку, лишився тільки Вождь, Мартіні і Сканлон.

Якось вранці, після тритижневої відсутності Макмерфі, міс Рекет зробила свій останній хід. У відділення вкотили каталку з табличкою в ногах, на якій було написано: "Макмерфі, Рендл. П. Післяопераційний. Лоботомія". Сканлон і Мартіні не могли повірити, що це колишній Макмерфі. Але вони бачили його руді бакенбарди, татування, великі руки. Після обіду Сканлон, Мартіні і Вождь кепкували з тіла на каталці, яке Сканлон обізвав жалюгідною бутафорською підробкою. Спостерігаючи, як

інші хлопці підходили і дивилися на тіло, Вождь міркував, а що в такому випадку зробив би Макмерфі. Вождь був впевнений, що Макмерфі не лишив би щось отаке, підписане його іменем, сидіти у вітальні наступні двадцять а чи тридцять років. Старша сестра ним скористається як прикладом того, що буде, якщо опиратися системі.

Уночі Вождь взяв подушку і почав душити Макмерфі. Кремезне тіло довго боролось за життя. Він борсався, доки Вождь не ліг зверху. Після всього до Вождя обізався Сканлон. Він сказав, що вона здогадається, і радив тікати. Вождь сказав, що всюди зачинено. Тоді Сканлон сказав, що Макмерфі колись вже підказав йому, як можна втекти. Вождь зібрався і пішов у стару ванну. Він рвонув пульт у вікно з сіткою і отримав вихід на свободу. Хотів взяти з собою Сканлона, але почув рипіння черевиків чорних хлопців. Вождь стрибнув у вікно і помчав через двір у той бік, куди, він колись бачив, побіг собака – до шосе. Ніхто не ловить самовільників з психлікарні, знав Вождь, а Сканлон відповість на всі питання щодо померлого.

Якийсь хлопець-мексиканець підкинув Вождя на північ. Вождь брехав йому, що він професійний індіанець-рукоборець, якого мафія хотіла замкнути у божевільні. Хлопець дав Вождеві шкірянку, щоб прикрити зелений костюм і 10 доларів. Вождь взяв адресу, щоб колись вислати позичені гроші. Він планував поїхати в Канаду, але спершу хотів зупинитися на річці Колумбія. Хотів зазирнути у Портленд, Гуд-Рівер, Даллз – подивитися, чи не лишилося когось з односельців, побачити місцевість навколо їхньої тіснини, відновити її ясно в пам'яті.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу